

การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกกับกรอบ มาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์

บทคัดย่อ

การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกเป็นวิธีการสอนและการศึกษากฎหมายที่มีระเบียบวิธีคือผู้เรียนต้องเรียนรู้ด้วยการลงมือทำด้วยตนเอง ต้องใช้ทฤษฎีและหลักกฎหมายในสถานการณ์จริง ต้องดำเนินบทบาทของนักกฎหมายภายใต้การให้คำแนะนำ กำกับดูแล และตรวจสอบจากอาจารย์ผู้สอน และต้องทบทวนตรวจสอบประสบการณ์และสะท้อนความเห็นของตน การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกใช้วิธีการสอนที่ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมและวิธีการประเมินผลหลายวิธีตลอดการศึกษา

ระเบียบวิธีการสอนของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกทำให้นักศึกษาได้รับการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย ได้รับความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีและบทบัญญัติของกฎหมาย เข้าใจในศักยภาพและข้อจำกัดของระบบกฎหมายในโลกที่แท้จริง ที่สำคัญการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกให้ผลในการปลูกฝังคตินิยมและจริยธรรมของนักกฎหมาย จึงสอดคล้องกับแนวทางปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; น.บ. (ธรรมศาสตร์), น.บ.ท., น.ม. (จุฬาฯ), LL.M. (U. of Penn.), J.S.D. (Cornell)

เนื้อหาของบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “การศึกษากฎหมายเชิงคลินิก : ทางเลือกในการปฏิรูปการศึกษากฎหมายไทย” โดยผู้เขียนและเผยแพร่ครั้งแรกในการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การศึกษากฎหมายเชิงคลินิก : แนวทางการพัฒนาวิธีการสอนกฎหมายไทย,” จัดโดยศูนย์ให้คำปรึกษาทางกฎหมาย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 27-28 เมษายน 2555.

พ.ศ. 2542 และสามารถทำให้การศึกษากฎหมายบรรลุมาตรฐานผลการเรียนรู้ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ

การศึกษากฎหมายเชิงคลินิก (clinical legal education) เป็นวิธีการสอนและการศึกษากฎหมายที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา และทั้งที่เป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายแบบ Common Law และ Civil Law ในเบื้องต้นกล่าวได้ว่าการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกเป็นการสอนทักษะของนักกฎหมาย (lawyering skills) โดยใช้วิธีการสอนที่ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วม (interactive methods)¹ โดยเฉพาะการเรียนรู้จากประสบการณ์หรือการเรียนรู้จากการลงมือทำ นอกจากนี้การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกยังมุ่งที่จะสอนและปลูกฝังความคิดในเรื่องบทบาทของนักกฎหมายในการสร้างความเป็นธรรมในสังคมและการให้บริการทางกฎหมายแก่ผู้ด้อยโอกาสโดยไม่คิดค่าตอบแทนให้กับนักศึกษาก่อนที่จะสำเร็จการศึกษาออกไปประกอบวิชาชีพเป็นนักกฎหมาย²

การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกในประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นต้นแบบของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกในหลายประเทศ ได้พัฒนามาจากหน่วยให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย (legal dispensary) ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ในฐานะกิจกรรมนอกหลักสูตรและเป็นงานอาสาสมัคร จนกลายเป็นวิชาในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยทุกแห่ง ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ในสหรัฐมีวิชาคลินิกมากกว่าหนึ่งวิชา เช่น มหาวิทยาลัย Georgetown มีคลินิกเฉพาะทางถึง 14 คลินิก และเปิดสอนกระบวนวิชาที่เป็นการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกถึง 23 กระบวนวิชา³ โดยเฉลี่ยแต่ละมหาวิทยาลัยจะมีวิชาคลินิกประมาณ 6 วิชา⁴ มหาวิทยาลัยชั้นนำหลายแห่งถือว่าการศึกษากฎหมายเชิง

¹ Lusine Hovhannisian, "Clinical Legal Education: A Practice-Oriented Methodology Developing in New Member States of the European Union," Public Interest Law Institute, <http://www.pili.org/en/dmdocuments/ELFAfinl.doc>, (accessed April 11, 2008).

² Mariana Berbec-Rosta, "Clinical Legal Education: General Overview" (paper presented at the First Southeast Asia Clinical Legal Education Teachers' Training, Manila, Philippines, January 30 – February 3, 2007): 21-22.

³ <http://www.law.georgetown.edu/academic.html>, (accessed September 28, 2011).

⁴ Richard J. Wilson, "Western Europe: Last Holdout in the Worldwide Acceptance of Clinical Legal Education," *German Law Journal* 10 (2009): 826.

คลินิกคือจุดแข็งหรือจุดเด่นของตน ดังเช่น Yale Law School⁵ และ Georgetown Law School⁶ ในปัจจุบันหลายประเทศได้นำวิธีการสอนกฎหมายเชิงคลินิกไปใช้ในการสอน กระบวนวิชาทางกฎหมายอื่น ๆ ด้วย มิได้จำกัดไว้แต่เฉพาะการสอนกระบวนวิชาคลินิก กฎหมายเท่านั้น

ABSTRACT

Clinical Legal Education (CLE) is a method of teaching and studying law. The CLE teaching methodologies require students to learn through doing, to implement legal theories and principles in real situations, to perform lawyer's roles under faculty supervision, and to review and reflect their experiences. Many interactive teaching methods and evaluation techniques are employed throughout the course.

CLE teaching methodologies enable students to enhance necessary lawyering skills, to gain knowledge and understanding of legal theories and provisions, and to understand the potential and limitation of legal system in real world. More important, CLE is accomplished in instilling lawyer values and ethics into the students. CLE, then, is in accordance with the framework of the Thai education reform as appeared in the National Education Act of B.E. 2542, and is able to make the legal education achieve the expected learning outcomes required by the National Qualifications Framework for Higher Education in Thailand.

เป้าหมายการศึกษากฎหมายเชิงคลินิก

ในยุคเริ่มต้นของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิก John Bradway ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกการศึกษากฎหมายด้วยวิธีการนี้ได้ตั้งเป้าหมายในการศึกษาไว้ 5 ประการ คือ

1. เพื่อเป็นการเชื่อมโยงช่องว่างการศึกษาเชิงทฤษฎีในโรงเรียนกฎหมายเข้ากับการปฏิบัติงานในวิชาชีพ

⁵ <http://www.law.yale.edu/about/historyofyls.htm>, (accessed September 28, 2011).

⁶ <http://www.law.georgetown.edu/dean/>, (accessed September 28, 2011).

2. เพื่อสังเคราะห์ความรู้ในกฎหมายต่าง ๆ ทั้งกฎหมายสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติที่นักศึกษาได้ศึกษา

3. เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นในความเป็นมนุษย์อันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการศึกษากฎหมายและการประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย

4. เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นในการทำหน้าที่ในการประกอบวิชาชีพกฎหมาย

5. เพื่อสอนนักศึกษาให้คิดถึงข้อกฎหมายและประเด็นในคดีตั้งแต่เริ่มต้น มากกว่าที่จะคิดถึงผลของคำตัดสินของศาลหลังจากที่คดีได้เสร็จสิ้นไปแล้ว⁷

ต่อมาในปี 1992 สมาคมโรงเรียนกฎหมายอเมริกันโดยคณะกรรมการมาธิการว่าด้วยอนาคตของคลินิกกฎหมายในมหาวิทยาลัย (the AALS Committee on the Future of the In-House Clinic) ได้ขยายเป้าหมายของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกออกเป็น 9 ประการ คือ

1. เพื่อพัฒนาวิธีการวางแผนการจัดการและการวิเคราะห์ข้อพิพาททางกฎหมายที่ยังไม่ผ่านการพิจารณาดีของศาล ซึ่งข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ได้จะยังไม่เป็นระบบ ต่างจากที่ปรากฏในคดีที่มีคำพิพากษาแล้ว

2. เพื่อให้การศึกษาด้านทักษะที่จำเป็นในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย เช่น การสอบถามข้อเท็จจริง การให้คำปรึกษา และการค้นหาข้อเท็จจริง

3. เพื่อสอนวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์

4. เพื่อให้นักศึกษาได้ทราบถึงความรับผิดชอบในการประกอบวิชาชีพจากประสบการณ์ตรง

5. เพื่อให้นักศึกษาได้ทราบถึงความต้องการและวิธีการในการดำเนินบทบาทของนักกฎหมาย

6. เพื่อให้โอกาสในการเรียนรู้ร่วมกัน

7. เพื่อให้นักศึกษาได้ทราบถึงพันธะในการให้บริการแก่ผู้ด้อยโอกาส วิธีการในการดำเนินตามพันธะดังกล่าว และผลของระบบกฎหมายที่มีต่อคนยากจน

8. เพื่อให้นักศึกษามีโอกาสในการตรวจสอบผลของหลักกฎหมายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง และเป็นการสร้างห้องปฏิบัติการแก่นักศึกษาและอาจารย์ในการศึกษากฎหมายเฉพาะทาง และ

⁷ John Sonsteng et al., "A Legal Education Renaissance: A Practical Approach for the Twenty-First Century," William Mitchell Law Review 34 (2007): 402-3.

9. เพื่อวิพากษ์ศักยภาพและข้อจำกัดของนักกฎหมายและระบบกฎหมาย⁸

ลักษณะของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิก

การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกเป็นทั้งวิธีการสอนและวิธีการเรียนที่ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วม ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการลงมือทำด้วยตนเอง (learning through doing) ภายใต้การกำกับดูแลและการแนะนำของอาจารย์หรือนักกฎหมายที่มีประสบการณ์⁹ ผู้เรียนจึงได้รับประสบการณ์ตรงจากการได้ทำงานของนักกฎหมาย โดยทั่วไปงานที่ทำ ได้แก่ การให้คำปรึกษา การให้บริการทางกฎหมาย และการสอนกฎหมายแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมหรือกลุ่มบุคคลที่ไม่อาจเข้าถึงบริการทางกฎหมายได้เนื่องจากไม่มีความสามารถที่จะจ่ายค่าตอบแทน¹⁰ ในบางประเทศ ดังเช่น ประเทศฟิลิปปินส์ ศาลสูงของฟิลิปปินส์อนุญาตให้นักศึกษาของคลินิกกฎหมายทำหน้าที่เป็นตัวแทนในศาลให้กับลูกความซึ่งเป็นผู้ยากไร้ได้ในคดีแพ่ง คดีอาญา และคดีปกครอง¹¹

โดยทั่วไปการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกมักจะหมายถึง in-house clinics ซึ่งนักศึกษาทำหน้าที่ให้บริการทางกฎหมายภายใต้การควบคุมของอาจารย์ในสำนักงานกฎหมายที่โดยปกติจะอยู่ในมหาวิทยาลัยนั่นเอง¹² แต่มหาวิทยาลัยหลายแห่งใช้คำว่าการศึกษากฎหมาย

⁸ John Sonsteng, Ibid., 403-404.

⁹ N.R. Madhava Menon, "Clinical Legal Education: Concept and Concerns," in Clinical Legal Education, ed. N.R. Madhava Menon et al. (Lucknow: Eastern Book Company, 2008): 26; Bruce A. Lasky and Suon Visal, "Striving Toward Social Justice Through the Use of Clinical Legal Education the Pannasastra University of Cambodia Experience," (a paper presented at the 2nd ASLI Conference, Bangkok, Thailand, May 26-27, 2005), 469.

¹⁰ Bruce A. Lasky and Suon Visal, "Striving Toward Social Justice," 469.

¹¹ Rule 138-A of the Philippines Supreme Court (the Student Practice Rule): "A law student who has successfully completed his 3rd year of a regular 4-year course and is enrolled in the school's Clinical Legal Education Program approved by the Supreme Court may appear without compensation in any civil, criminal, or administrative case to represent indigent clients accepted by the school legal clinic."

¹² Elliott S. Milstein, "Clinical Legal Education in the United States: In-House Clinics, Externships, and Simulations," Journal of Legal Education (2001): 376.

เชิงคลินิกโดยหมายรวมถึง externship programs ซึ่งเป็นการส่งนักศึกษาไปทำงานด้านกฎหมายตามสถานที่ทำงานต่างๆ ที่อยู่นอกมหาวิทยาลัย ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน และนักศึกษาเหล่านี้อาจทำงานภายใต้การดูแลของทนายความหรือผู้พิพากษา และ simulation courses ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่จะสมมติให้นักศึกษาเป็นทนายความในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมมุติขึ้นด้วย¹³ นอกจากนี้ รูปแบบการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกที่แพร่หลายในช่วงหลังคือ คลินิกให้การศึกษากฎหมายแก่ชุมชน (legal literacy หรือ street law-type clinics) ลักษณะที่สำคัญของคลินิกชนิดนี้ คือ นักศึกษาเป็นผู้สอนกฎหมายให้กับผู้เรียนซึ่งเป็นประชาชนทั่วไปในชุมชนต่างๆ เช่น โรงเรียนมัธยม เรือนจำ สถานพินิจและคุ้มครองเด็ก บ้านพักคนเร่ร่อนจรจัด ภายใต้การสนับสนุนและควบคุมดูแลของมหาวิทยาลัย โดยนักศึกษาได้รับหน่วยกิตการศึกษาเช่นเดียวกับการเรียนวิชาอื่น¹⁴ ในปัจจุบันโรงเรียนกฎหมายในประเทศสหรัฐอเมริกามากกว่า 40 แห่งที่เปิดสอนวิชา street law ดังเช่น มหาวิทยาลัย Columbia, Georgetown, Pennsylvania, Southern Methodist, Temple และ Yale เป็นต้น¹⁵ ศาสตราจารย์ Stephen Wizner แห่งมหาวิทยาลัย Yale ได้กล่าวว่า การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกเป็นการปฏิรูปการศึกษากฎหมายของสหรัฐอเมริกาที่สำคัญที่สุด นับแต่ Christopher Langdell ได้นำวิธี case method มาใช้ที่ Harvard เมื่อหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา¹⁶

ปัญหาของวิธีการสอนแบบบรรยายและ case method

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกได้รับการยอมรับและแพร่หลายในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ คือ ความเคลื่อนไหวของนักวิชาการกลุ่มสังคมนิยมทางกฎหมาย (legal realism) ที่เกิดขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 อันมีที่มาจากความไม่พึงพอใจ

¹³ Ibid.; Roy Stuckey and Others, Best Practices for Legal Education (USA: Clinical Legal Education Association, 2007), p.166.

¹⁴ Felisa Tibbitts, Manual on Street Law-Type Teaching Clinics at Law Faculties (Hungary: Open Society Institute, 2001), p.10.

¹⁵ Kamina A. Pinder, "Street Law: Twenty-Five Years and Counting," J.L. & EDUC 27(1998): 212.

¹⁶ Stephen Wizner, "What Does It Mean to Practice Law "In the Interests of Justice" in the Twenty-first Century? : The Law School Clinic: Legal Education in the Interests of Justice," Fordham L. Rev 70 (2002): 1934.

ในวิธีการเรียนการสอนแบบ case method และ Socratic method ที่ใช้ในโรงเรียนกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกา นักสัจนิยมทางกฎหมายเห็นว่าวิธีการสอนแบบ case method และ Socratic method แม้จะมีข้อดีมากกว่าการสอนแบบบรรยาย เพราะในการสอนแบบบรรยายนักศึกษาแทบจะไม่ต้องทำอะไร ไม่ค่อยรู้ว่าจะนำสิ่งที่เรียนไปใช้ได้อย่างไร และนักศึกษาจะได้เรียนรู้มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนเป็นอย่างมาก แต่การสอนแบบ case method ทำให้นักศึกษาได้รับการสอนให้คิดทั้งในเชิงวิพากษ์ เชิงนามธรรม เชิงสมมุติฐาน และเชิงนิรนัย (deductive)

อย่างไรก็ตามการสอนแบบ case method มีข้อเสียคือไม่สามารถสร้างทักษะในการประกอบวิชาชีพให้นักศึกษาได้ นักสัจนิยมทางกฎหมายเห็นว่า case method เป็นการศึกษาที่หยุดนิ่ง (static) เพราะสิ่งที่ศึกษาคือคำวินิจฉัยของศาลที่ตัดสินไปแล้ว ไม่ใช่วิธีคิดที่จะนำไปสู่การปฏิรูปกฎหมาย อีกทั้งไม่ใช่การศึกษาที่แท้จริง เพราะกฎหมายมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ด้วยการศึกษาคำวินิจฉัยของศาลที่ตัดสินไปแล้ว นักสัจนิยมทางกฎหมายเห็นว่าการสอนให้นักศึกษาคิดอย่างนักกฎหมายเพียงอย่างเดียว อาจเป็นการทำลายคุณค่าของวิชาชีพทางกฎหมายเพราะอาจทำให้นักศึกษากลายเป็นนักกฎหมายที่มีความสามารถทางเทคนิคแต่ไร้คุณธรรม ประกอบวิชาชีพโดยไม่คำนึงถึงพันธะและความรับผิดชอบที่นักกฎหมายพึงมีต่อสังคม ศาสตราจารย์ Karl Llewellyn แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ได้กล่าวถึงการสอนให้นักศึกษาคิดอย่างนักกฎหมายว่า เป็นการสอนให้นักศึกษาละทิ้งสามัญสำนึก จริยธรรม และสำนึกแห่งความเป็นธรรม ทั้งยังเป็นการฝึกให้นักศึกษาวิเคราะห์โดยไม่นำอารมณ์และความรู้สึกส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้อง นักศึกษาจะถูกฝึกให้พิจารณาเฉพาะข้อเท็จจริงที่ได้รับ และใช้กฎหมายอย่างเครื่องจักร

ระเบียบวิธีการสอน

ระเบียบวิธีการสอนที่ใช้ในการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกคือผู้เรียนต้องเรียนรู้ด้วยการลงมือทำด้วยตนเอง ต้องใช้ทฤษฎีและหลักกฎหมายในสถานการณ์จริง ต้องดำเนินบทบาทของนักกฎหมายภายใต้การให้คำแนะนำ กำกับดูแล และตรวจสอบจากอาจารย์ผู้สอน และต้องทบทวนตรวจสอบประสบการณ์และสะท้อนความเห็นของตน การศึกษากฎหมายเชิงคลินิกใช้วิธีการสอนที่ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมอย่างหลากหลาย และมีวิธีการประเมินผลหลายวิธีตลอดระยะเวลาการศึกษา ไม่ได้ใช้เฉพาะการสอบปลายภาคการศึกษา นักศึกษาจึงมีโอกาสนำมาพัฒนาตัวเองจากผลการประเมิน

กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ

ด้วยวิธีการสอนของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกดังกล่าวทำให้นักศึกษาได้รับการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย พร้อมกับได้รับความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีและบทบัญญัติของกฎหมาย ความเข้าใจในศักยภาพตลอดจนข้อจำกัดของระบบกฎหมายในโลกที่แท้จริง และที่สำคัญการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกให้ผลในด้านการปลูกฝังคตินิยมและจริยธรรมของนักกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย ดังที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 ที่กำหนดว่าหลักสูตรระดับปริญญาตรีจะต้องพัฒนาผู้เรียนทั้งคุณธรรม จริยธรรม ความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติในวิชาชีพ พื้นฐานความรู้ภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎี และการวิจัยที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อด้วย¹⁷

นอกจากนี้ ในกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 กระทรวงศึกษาธิการยังได้กำหนดว่ามาตรฐานผลการเรียนรู้ต้องครอบคลุมอย่างน้อย 5 ด้าน คือ (1) ด้านคุณธรรม จริยธรรม (2) ด้านความรู้ (3) ด้านทักษะทางปัญญา (4) ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ และ (5) ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ¹⁸ สำหรับความหมายของมาตรฐานแต่ละด้านนั้น คณะกรรมการการอุดมศึกษาได้ให้คำอธิบายไว้ ดังนี้

(1) ด้านคุณธรรม จริยธรรม (Ethics and Moral) หมายถึง การพัฒนานิสัยในการประพฤติอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม และด้วยความรับผิดชอบทั้งในส่วนตัวและส่วนรวม ความสามารถในการปรับวิถีชีวิตในความขัดแย้งทางค่านิยม การพัฒนานิสัยและการปฏิบัติตนตามศีลธรรม ทั้งในเรื่องส่วนตัวและสังคม

(2) ด้านความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความสามารถในการเข้าใจ การนึกคิด และการนำเสนอข้อมูล การวิเคราะห์และจำแนกข้อเท็จจริงในหลักการ ทฤษฎี ตลอดจนกระบวนการต่างๆ และสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้

(3) ด้านทักษะทางปัญญา (Cognitive Skills) หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และใช้ความรู้ ความเข้าใจในแนวคิด หลักการ ทฤษฎี และกระบวนการ

¹⁷ กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 และแนวทางการปฏิบัติ, หน้า 15.

¹⁸ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 ข้อ 4.2.

ต่างๆ ในการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ๆ ที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน

(4) ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ (Interpersonal Skills and Responsibility) หมายถึง ความสามารถในการทำงานเป็นกลุ่ม การแสดงถึงภาวะผู้นำความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ความสามารถในการวางแผนและรับผิดชอบ ในการเรียนรู้ของตนเอง

(5) ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (Numerical Analysis, Communication and Information Technology Skills) หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์เชิงตัวเลข ความสามารถในการใช้เทคนิคทางคณิตศาสตร์และสถิติ ความสามารถในการสื่อสารทั้งการพูด การเขียน และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ¹⁹

หลักสูตรการศึกษากฎหมายเชิงคลินิก

เพื่อประโยชน์ในการแสดงให้เห็นว่าวิธีการของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิกสามารถทำให้การศึกษากฎหมายบรรลุมาตรฐานผลการเรียนรู้ทั้ง 5 ด้าน ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ ผู้เขียนใคร่ขอยกตัวอย่างหลักสูตรวิชาคลินิกกฎหมายสิ่งแวดล้อมของมหาวิทยาลัย Yale และหลักสูตรวิชา Street Law: High School ของมหาวิทยาลัย Georgetown เพื่อประกอบการพิจารณา ดังนี้

(1) วิชาคลินิกกฎหมายสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัย Yale

วิชาคลินิกกฎหมายสิ่งแวดล้อมของมหาวิทยาลัย Yale เป็นการศึกษาแบบสหสาขาวิชา มีจำนวนหน่วยกิต 3 หน่วย ใช้วิธีวัดผลประเมินผลแบบผ่านหรือไม่ผ่าน นักศึกษาต้องทำงานเกี่ยวกับกฎหมายสิ่งแวดล้อมเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือทำโครงการเชิงนโยบายให้กับลูกความที่เป็นองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร หน่วยงานราชการ และ องค์กรระหว่างประเทศ ตลอดภาคการศึกษานักศึกษากฎหมายต้องทำงานเป็นกลุ่มร่วมกับนักศึกษาของโรงเรียนป่าไม้และสิ่งแวดล้อม หรือนักศึกษาของภาควิชาอื่นๆ ของมหาวิทยาลัย²⁰ กลุ่มละ 2-4 คน งานของนักศึกษาอาจเป็น การทำคดี การร่างกฎหมาย การค้นคว้าและร่างเอกสารเพื่อดำเนินคดี การเจรจาต่อรองกับฝ่ายต่าง ๆ การจัดการคดีของ

¹⁹ เอกสารกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 และแนวทางการปฏิบัติ, หน้า 6.

²⁰ <http://ylsinfo.law.yale.edu/ww/prereg/CourseDetails.asp?cClschedid= 109609>, (accessed September 28, 2011).

ชุมชน การรณรงค์โครงการทางสื่อต่างๆ การเข้าร่วมในคณะทำงานของผู้มีส่วนได้เสีย หรือเขียนข้อเสนอโครงการเชิงนโยบาย เนื้อหาวิชาจะครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เช่น อากาศ น้ำ พลังงาน ความเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ สิ่งมีชีวิตที่กำลังจะสูญพันธุ์ และ องค์การกำกับดูแลสภาพแวดล้อม เป็นต้น²¹

วัตถุประสงค์ของวิชาคลินิกกฎหมายสิ่งแวดล้อมคือเพื่อให้ความรู้เบื้องต้นแก่นักศึกษา เกี่ยวกับการทำงานของนักกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม การกำหนดนโยบาย รวมถึงประโยชน์ของการทำงานเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ แก่นแท้ของคลินิกคือการทำให้นักศึกษามีประสบการณ์ตรงกับโครงการจริง เป็นการให้นักศึกษาออกจากวิธีการค้นคว้าแบบเดิม ไปสู่โลกของการเจรจาต่อรองที่สลับซับซ้อน การวิเคราะห์เชิงนโยบาย การเมืองและเศรษฐกิจ การวางแผนเชิงกลยุทธ์ และการบริการสังคม การสัมมนาในวิชานี้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในวิธีต่าง ๆ ที่นักกฎหมายอาชีพด้านสิ่งแวดล้อมใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายตามต้องการ²²

ในการเรียนวิชานี้ นักศึกษาต้องเข้าชั้นเรียนสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง ครั้งละ 1 ชั่วโมง 40 นาที ซึ่งอาจเป็นการสัมมนาในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือเป็นการประชุมของกลุ่มที่ทำโครงการเดียวกัน นักศึกษาต้องเข้าร่วมในการสัมมนาและให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในเอกสารที่กำหนดให้อ่านล่วงหน้า และต้องใช้เวลาทำงานให้กับโครงการของกลุ่มประมาณ 10-12 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในส่วนที่เป็นการสัมมนาอย่างน้อยหนึ่งครั้งเป็นการฝึกหัดการเจรจาต่อรองจากสถานการณ์จำลอง การประชุมกลุ่มจะนัดหมายตามเวลาที่ทุกคนสะดวก คลินิกมีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้เช่นคอมพิวเตอร์ เครื่องส่งสำเนาเอกสาร และโทรศัพท์ที่สามารถเปิดเสียงรับฟังได้²³

ภายในสัปดาห์แรกของภาคการศึกษานักศึกษาต้องพิจารณาข้อเสนอโครงการที่ผู้อำนวยการคลินิกได้รับจากองค์กรต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีประเด็นทั้งข้อกฎหมายและนโยบาย แล้วเลือกทำหนึ่งโครงการตลอดทั้งเทอม²⁴ นักศึกษาอาจเสนอโครงการและลูกความของตนเองก็ได้ แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้อำนวยการคลินิก นักศึกษาแต่ละกลุ่มต้องพบกับลูกความของตนเพื่อพัฒนาแผนการทำงานโดยละเอียด และต้องดำเนินงาน

²¹ <http://elc.research.yale.edu/syllabus>, and <http://elc.research.yale.edu/projects>, (accessed September 7, 2011).

²² <http://elc.research.yale.edu/about-us>.

²³ <http://elc.research.yale.edu/syllabus>.

²⁴ ดูตัวอย่างโครงการได้ที่ <http://elc.research.yale.edu/projects>.

ตามแผนดังกล่าวตลอดภาคการศึกษา นักศึกษาทุกกลุ่มต้องพบผู้อำนวยการคลินิกทั้งสอง สัปดาห์เพื่อพูดคุยเกี่ยวกับความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคที่พบ และเพื่อกำหนดแหล่ง ทรัพยากรที่อาจเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา เมื่อสิ้นสุดภาคการศึกษา นักศึกษาแต่ละกลุ่ม ต้องต้องมีงานเขียนชิ้นใหญ่หนึ่งชิ้น หรือชิ้นเล็กหลายชิ้นที่ผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ของ ลูกความของกลุ่มตามที่กำหนดไว้ในแผนการทำงาน และต้องสรุปโครงการของตนให้เพื่อน ร่วมชั้นฟังทั้งในช่วงกลางภาคและปลายภาค นักศึกษาที่ผ่านวิชานี้ไปแล้วอาจทำงานให้ ลูกความต่อในภาคการศึกษาต่อไปโดยจะได้รับ 1 หน่วยกิตจากการทำงานสัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง แต่ไม่เกิน 3 หน่วยกิต²⁵

(2) วิชา Street Law: High School มหาวิทยาลัย Georgetown

วิชา Street Law: High School ของมหาวิทยาลัย Georgetown เป็นวิชา 6 หน่วย กิต ใช้เวลาตลอดปีการศึกษา นักศึกษาที่จะลงทะเบียนเรียนต้องเป็นนักศึกษาชั้นปีที่สองขึ้นไป ตามหลักสูตร J.D. ที่ได้ศึกษาวิชาตามหลักสูตรมาแล้วไม่ต่ำกว่า 22 หน่วยกิต²⁶ ในการศึกษา วิชานี้ นักศึกษาต้องสอนกฎหมายเชิงปฏิบัติ (practical law) ในโรงเรียนมัธยมปลาย เนื้อหาวิชา ที่สอนตัวอย่างเช่น กฎหมายอาญาสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติ กฎหมายผู้บริโภค ละเมิด ครอบครัว ที่อยู่อาศัย และสิทธิของปัจเจกบุคคล ก่อนสิ้นสุดการศึกษามีการแข่งขันการ พิจารณาคดีจำลอง (mock trial) นอกจากการสอนแล้วนักศึกษาต้องเข้าสัมมนาสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมงเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของกฎหมายและวิธีการสอนแบบผู้เรียนมีส่วนร่วมที่ต้องใช้ในการ สอน สำหรับทักษะในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมายที่เป็นจุดเน้นของกระบวนวิชาคือการ คิดเชิงวิพากษ์ การวางแผนงานและเตรียมการ และการสื่อสารกับบุคคลทั่วไป²⁷

ก่อนเริ่มสอนจริงนักศึกษาต้องเข้ารับการปฐมนิเทศ การแนะนำชั้นเรียน และฝึกการ สอน โดยในการฝึกนักศึกษาต้องเตรียมแผนการสอนสำหรับการสอนประมาณ 10 นาที และ สอนอาจารย์ เพื่อนร่วมชั้น และนักศึกษาอีกสามคนที่ต้องฝึกการสอนเหมือนกัน ตามแผนการ สอนที่ตนเตรียมมา อาจารย์และเพื่อนร่วมชั้นจะทำตัวเสมือนว่าเป็นนักเรียนมัธยมปลาย แม้ ชั้นเรียนจำลองนี้จะไม่สามรถเตรียมนักศึกษาได้ทุกสถานการณ์อันอาจเกิดขึ้นได้ในระหว่างการ

²⁵ <http://elc.research.yale.edu/projects>.

²⁶ http://www.law.georgetown.edu/registrar/bulletin/jd_program/policies.cfm,
(accessed April 20, 2008).

²⁷ [http://www.law.georgetown.edu/curriculum/tab_courses.cfm?Status=Course
&Detail=572](http://www.law.georgetown.edu/curriculum/tab_courses.cfm?Status=Course&Detail=572), (accessed April 20, 2008).

สอนนักเรียนมัธยมปลาย แต่เป็นโอกาสที่นักศึกษาจะได้วางแผน จัดระบบ และเสนอบทเรียนในชั้นเรียนจำลอง หลังจากนั้นผู้สอนจะได้รับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอนของตนจากทั้งชั้น รวมทั้งมีการระดมสมองเพื่อทำให้การสอนบทเรียนนั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น²⁸

ในการสอนที่โรงเรียน นักศึกษาต้องสอนอย่างน้อยสามชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งอาจเป็นการสอนครั้งละหนึ่งชั่วโมงสามครั้ง หรือหนึ่งชั่วโมงครั้งสองครั้งก็ได้ ในการสอนแต่ละครั้งนักศึกษาที่เป็นผู้สอนต้องเขียนเป้าหมายการสอน และวิธีการสอนลงในแผนการสอนที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของชั้นเรียน เครื่องมือหรือวิธีการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และวิธีการประเมินประสิทธิผลของเครื่องมือหรือวิธีการดังกล่าว โดยปกติแผนการสอนที่ว่านี้นักศึกษาต้องทำด้วยตนเอง แต่ก็อาจนำเอาแผนการสอนเดิมที่มีอยู่แล้วมาแก้ไขปรับปรุงเพื่อนำมาใช้สอนได้หากจำเป็น²⁹

นอกจากต้องทำแผนการสอนแล้ว นักศึกษาต้องเขียนบันทึก (journal) ถึงความรู้สึก และสิ่งที่ประสบพบเห็น บันทึกของนักศึกษามักจะถูกนำมาใช้ประกอบการประเมินเหตุที่ทำให้ชั้นเรียนประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว และการได้รับความร่วมมือจากนักเรียน ทั้งนี้ นักศึกษาต้องส่งแผนการสอนและบันทึกดังกล่าวเดือนละหนึ่งครั้งพร้อมกับวัสดุอุปกรณ์ประกอบการสอน แบบทดสอบ และตัวอย่างผลงานของนักเรียนมัธยม³⁰

ในแต่ละภาคการศึกษานักศึกษากฎหมายแต่ละคนจะต้องทำหน้าที่สังเกตการณ์การสอนของนักศึกษาอื่นหนึ่งครั้ง แล้วส่งรายงานผลการประเมินเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งการทำเช่นนี้ทำให้นักศึกษามีโอกาสที่จะสังเกตและเปรียบเทียบวิธีการสอน ตลอดจนโรงเรียนและนักเรียนที่ตนและเพื่อนร่วมชั้นสอน และยังเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ประเมินแนวทางการสอนของตัวเอง หลังจากที่ได้สังเกตคนอื่นแล้ว³¹

ในแต่ละภาคการศึกษาอาจารย์ผู้ควบคุมจะเข้าสังเกตการณ์การสอนของนักศึกษาประมาณ 3 ครั้ง โดยในระหว่างการสังเกตการณ์ อาจารย์ผู้ควบคุมจะจดบันทึกรายละเอียดของเนื้อหาที่สอน และประสิทธิผลของวิธีการสอนที่ใช้ โดยเฉพาะในเรื่องการมีปฏิสัมพันธ์ภายในห้องเรียน และดูว่านักศึกษากฎหมายได้ใช้เทคนิคการสอนต่าง ๆ ที่จะทำให้นักเรียนเข้าใจและสนใจในเนื้อหาที่สอน หลังจากการสังเกตแต่ละครั้ง นักศึกษาและอาจารย์จะร่วมกันทบทวนและสรุป (debrief) โดยใช้เวลาประมาณสามสิบนาทีถึงหนึ่งชั่วโมง การ

²⁸ Pinder, "Street Law," 213.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid., 213-214.

³¹ Pinder, "Street Law," 211, 214.

ร่วมกันทบทวนและสรุปนี้ให้ออกสแกนนักศึกษาและอาจารย์สะท้อนถึงความสำเร็จ หรือ ล้มเหลวของการเรียนการสอนในห้อง และ เปิดโอกาสให้มีการถกเถียงนำเสนอแนวความคิด เพื่อที่จะให้มีการเตรียมตัวที่ดีขึ้นในห้องในโอกาสต่อไป³²

นอกเหนือจากการสอนในห้องและการนำเสนอแผนการสอนและบันทึกประจำวัน การประเมินผลนักศึกษาที่เป็นผู้สอนยังประเมินจากการมีส่วนร่วมในการสัมมนาประจำ สัปดาห์ และ การสาธิตการสอนของพวกเขา การสาธิตดังกล่าวทำให้นักศึกษาในคลินิกมี โอกาสกำหนดรูปแบบของระเบียบวิธีการสอนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยนักศึกษาต้อง สาธิตการสอนร่วมกับเพื่อนร่วมชั้นอีกหนึ่งคนปีละหนึ่งครั้ง เนื้อหาที่จะนำมาสอนในการ สาธิตคือเนื้อหาที่จะใช้สอนในชั้นเรียนของตน ในการสัมมนานักศึกษาที่เป็นผู้สาธิตต้อง เสนอรายละเอียดในแผนการสอนและรูปแบบของห้องเรียนประมาณ 25 นาที หลังจากการ สาธิตการสอน ผู้สาธิตต้องทบทวนและสรุป (debrief) ร่วมกับเพื่อนร่วมห้องเป็นเวลา 25 นาที ซึ่งจะทำให้นักศึกษามีโอกาสได้รับคำวิจารณ์วิจารณ์จากเพื่อนร่วมชั้นและยังทำให้ เพื่อนร่วมชั้นได้บทเรียนที่จะนำไปใช้และดัดแปลงตามความต้องการของแต่ละห้องเรียน³³

ความส่งท้าย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดน่าจะพอทำให้เห็นได้ว่าวิธีการของการศึกษากฎหมายเชิงคลินิก สามารถตอบสนองความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาไทยตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งเน้นการปรับปรุงหลักสูตรและการปรับเปลี่ยนวิธีการสอน เพื่อพัฒนานักศึกษาให้คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น และสามารถทำให้การศึกษากฎหมายบรรลุ มาตรฐานผลการเรียนรู้ทั้ง 5 ประการตามที่กำหนดไว้ในกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา แห่งชาติ โดยมีปัจจัยสำคัญคือการบูรณาการความรู้เชิงทฤษฎีเข้ากับทักษะในการประกอบ วิชาชีพ การที่นักศึกษาได้รับโอกาสในการทำงานของนักกฎหมายให้กับผู้ที่ได้รับความ เดือดร้อนด้านกฎหมายหรือเป็นผู้ด้อยโอกาสในสังคม ภายใต้การควบคุมดูแลอย่างเหมาะสมของ อาจารย์ ปัญหาสำคัญที่น่าจะต้องช่วยกันคิดต่อไปคือทำอย่างไรวิธีการของการศึกษากฎหมาย เชิงคลินิกจึงจะเข้าไปอยู่ในการเรียนการสอนกระบวนวิชากฎหมายทุกกระบวนวิชา ผู้เขียนใคร่ ขอส่งท้ายบทความนี้ด้วยคำกล่าวของศาสตราจารย์ Margaret Martin Barry ศาสตราจารย์ Jon C. Dubin และศาสตราจารย์ Peter A. Joy ที่ว่า “แม้ว่าการทำให้นักศึกษาเข้าใจว่าความเป็น ธรรมในสังคมและอุดมคติอื่น ๆ เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบวิชาชีพกฎหมายอาจเกิดขึ้นใน

³² Ibid.

³³ Kamina A. Pinder, Ibid., pp. 211-214.

กระบวนการอื่นๆ ในหลักสูตรเช่นเดียวกัน แต่มีเพียงไม่กี่กระบวนการที่ทำดังกล่าว และแทบจะหากระบวนการที่ทำให้นักศึกษาเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรับผิดชอบของนักกฎหมายในการให้บริการโดยไม่คิดค่าตอบแทนและหน้าที่ในการพัฒนาระบบกฎหมายไม่ได้เลย แต่ที่หายากยิ่งกว่าคือโรงเรียนกฎหมายที่ตลอดหลักสูตรมีการเน้นย้ำในอุดมคติของวิชาชีพเหล่านี้”³⁴

³⁴ Margaret Martin Barry, Jon C. Dubin & Peter A. Joy, “Clinical Education for This Millennium: The Third Wave,” Clinical L. Rev. 7 (2000): 14.